

ارزیابی طرح‌های هادی و نقش آن در توسعه‌ی کالبدی روستا از دیدگاه روستاییان (مطالعه‌ی موردی: شهرستان جهرم)

علی اکبر عنابستانی* - دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد
محمدحسن اکبری - کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد

پذیرش مقاله: ۱۳۸۹/۰۹/۱۳ تأیید نهایی: ۱۳۹۰/۱۲/۱۷

چکیده

با گذشت بیش از دو دهه از آغاز اجرای طرح‌های هادی در نواحی روستایی کشور و صرف هزینه‌های زیاد در مراحل مختلف تهیه و اجرای آن، شاهد آثار گوناگون در زمینه‌های کالبدی - فضایی، همچون دگرگونی در بافت کالبدی روستا، تغییر در الگوی ساخت مسکن، ناهماهنگی در شبکه‌ی معابر روستا، تسهیل در امر رفت‌وآمد روستاییان و ... هستیم. هدف از پژوهش در این مطالعه، ارزیابی آثار کالبدی اجرای طرح‌های هادی در توسعه‌ی سکونتگاه‌های روستایی در قسمتی از کشور است. روش پژوهش توصیفی - تحلیلی است که برای گردآوری اطلاعات از روش‌های میدانی و اسنادی کمک گرفته شده و بر اساس آن با توجه به حجم جامعه‌ی آماری (۴۰۲۵ خانوار)، حجم نمونه‌ی خانوارهای مورد پرسشگری بر پایه‌ی فرمول کوکران برابر ۲۹۸ خانوار بوده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، بیشترین اثرگذاری طرح‌های هادی در روستاها در بُعد بازگشایی و نوسازی شبکه‌ی معابر روستایی روی داده است، به گونه‌ای که ۷۷/۶ درصد اثرگذاری طرح‌ها در رابطه با متغیر شبکه‌ی معابر قرار می‌گیرد و در کنار آن، میانگین وزنی ۲/۸۸ اثرگذاری طرح هادی را در این متغیر تبیین می‌کند، اما در سایر متغیرها، یعنی مسکن روستایی و کاربری اراضی، توفیق چندانی در محیط‌های روستایی حاصل نشده است. با توجه به یافته‌های پژوهش، راهکارهای اجرایی مانند، ظرفیت‌سازی نهادی و قانونی در جهت تسهیل و افزایش مشارکت مردمی در توسعه‌ی کالبدی نقاط روستایی، تخصیص اعتبارات کافی و برنامه‌ی مدون مالی برای اجرای کامل طرح‌ها، جلوگیری از ورود عناصر و قوانین مکتوب شهری به حوزه‌های روستایی و بازنگری آنها و ... پیشنهاد می‌شود.

کلیدواژه‌ها: مسکن روستایی، کاربری اراضی، بهداشت محیط، شبکه‌ی معابر، نواحی روستایی.

مقدمه

بستر طبیعی یک سکونتگاه و تغییرات ایجاد شده در آن، مانند ساختمان‌ها، خیابان‌ها، تسهیلات و تأسیسات عمده، به‌عنوان عناصر کالبدی اشغال‌کننده‌ی فضا به‌شمار می‌روند (بحرینی، ۱۳۷۰: ۲۳۹). فراهم کردن عناصر کالبدی مناسب و تأمین تسهیلات لازم زندگی متناسب با شرایط زمان، از عوامل اصلی ماندگاری مجتمع‌های زیستی، به‌ویژه در مناطق روستایی است. افزایش تدریجی نابرابری‌های شرایط زندگی بین نقاط شهری و روستایی از دهه‌ی ۱۳۴۰ به بعد، جریان مهاجرت‌های روستا به شهر را در کشور به‌وجود آورد (حسامیان و دیگران، ۱۳۶۳: ۷۶). تشدید این امر در دهه‌های آینده نگرانی‌های عمده‌ای را برای سازمان‌های مرتبط فراهم کرد، به‌گونه‌ای که تجلّی آن را در خدمات‌رسانی قابل توجه در سال‌های پس از انقلاب اسلامی که منجر به برخورداری بخش عمده‌ی جمعیت روستایی کشور از تسهیلات خدمات عمومی مانند راه، آب لوله‌کشی، برق، تلفن، خدمات بهداشتی و درمانی و مانند آن، شده است.

طرح هادی به‌عنوان یک متغیر بیرونی، وارد روستا می‌شود، بر ساختارهای روستا اثر می‌گذارد، این ساختارها شامل ابعاد چهارگانه فیزیکی - کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی روستا است. طرح هادی با مبنای تغییر و تحوّل در ساختار فیزیکی - کالبدی بخشی از فرایند توسعه‌ی روستایی به‌شمار می‌رود؛ زیرا خطوط اصلی این طرح‌ها در قالب تغییرات بیرونی یا کالبدی روستا خلاصه می‌شود. بنابراین تنها در چارچوب این تغییرات نمی‌توان به توسعه دست یافت و تنها به بهبود وضع موجود در ابعاد مختلف می‌انجامد. رویکرد توسعه‌ی فضایی - کالبدی روستا، رویکرد غالب در برنامه‌های اوّل و دوم توسعه بوده و این رویکرد ساخت فیزیکی - کالبدی روستاها را متناسب با شرایط تحوّل و توسعه‌ی جامعه روستایی نمی‌داند و لازمه‌ی تحوّل و توسعه‌ی روستایی را تغییر در ساختار کالبدی و فیزیکی آن می‌داند. بدین سبب در این مقطع حرکت‌های اولیه در مورد تهیه و اجرای طرح‌های کالبدی، طرح‌های هادی یا بهسازی روستاها که هدف آن، توزیع بهینه‌ی خدمات و نیز ایجاد کالبدی مناسب برای فراهم کردن بستری برای بهبود جریان توسعه‌ی اقتصادی - اجتماعی در روستا بود، به‌شکل جدّی‌تر مورد توجه قرار گرفت (اصلانی، ۱۳۷۸: ۲۲۳).

با توجه به اینکه تا پایان سال ۱۳۸۹ مطالعات طرح هادی برای بیش از ۲۴۸۹۹ روستا انجام و در ۹۹۱۲ روستا نیز، طرح هادی به مرحله‌ی اجرا درآمده است (معاونت عمران روستایی، ۱۳۸۹)، ضرورت بررسی کمی و کیفی این طرح‌ها از نظر میزان اثربخش و کارایی در مواجهه با تنگناهای روستایی بیش از هر زمان دیگر احساس می‌شود. از سوی دیگر در مراحل مختلف نقشه‌برداری، مطالعه و اجرای طرح هادی در طول سال‌های گذشته سهمی از بودجه‌ی عمومی کشور را به خود اختصاص داده است، بنابراین آگاهی از دستاوردهای این طرح‌ها برای جامعه‌ی روستایی ایران ضروری خواهد بود. بنابراین در این نوشتار تلاش می‌شود به ارزیابی میزان اثرگذاری طرح‌های یاد شده در توسعه‌ی کالبدی روستاهای شهرستان جهرم از دیدگاه روستاییان پرداخته، تا نقاط قوت و ضعف این طرح‌ها بازشناخته شود و از نتایج آن در پی‌ریزی برنامه‌های آتی در محیط‌های روستایی کشور مدد گرفته شود و بر میزان اثربخشی آن افزوده شود.

مبانی نظری

از زمان اجرای طرح‌های هادی در مناطق روستایی کشور بیش از دو دهه می‌گذرد و به نظر می‌رسد که در ارتباط با ارزیابی آثار اجرای این طرح‌ها بررسی‌های اندکی انجام گرفته است. نخستین پژوهش در این زمینه، مطالعه‌ای است که با هدف بررسی آثار اقتصادی - اجتماعی اجرای طرح‌های بهسازی در استان همدان، در سال ۱۳۶۷ انجام گرفته است. از نتایج این پژوهش می‌توان به نارضایتی روستاییان به دلیل طولانی‌شدن انجام عملیات بهسازی، انتخاب فصل نامناسب برای اجرای طرح، خدماتی بودن بیشتر مشاغل ایجاد شده، عدم موفقیت در کنترل مهاجرت‌ها، به دلیل ناتمام ماندن طرح و رضایت نسبی پایین روستاییان از اجرای طرح، از یافته‌های مهم این پژوهش است (وثوقی، ۱۳۶۷: ۲۵). طرحی دیگر بررسی آثار اقتصادی - اجتماعی طرح‌های بهسازی در استان خراسان است که از سوی گروه پژوهشی جهاد انجام شده است، آثار طرح‌های بهسازی در روستاهای مورد مطالعه در زمینه‌ی اجتماعی، اشتغال‌زایی، دیدگاه مردم و مسئولان و مشارکت روستاییان در اجرای طرح‌های بهسازی مورد بررسی قرار داده شده است. (رهنما و همکاران، ۱۳۷۴: ۱۰۴). در مطالعه‌ای مشابه، بازتاب آثار اقتصادی - اجتماعی اجرای طرح‌های بهسازی روستایی را در چهار روستای استان آذربایجان شرقی بررسی کرده است، از نتایج مهم این پژوهش، می‌توان به عدم شناسایی نیازهای روستاییان توسط طرح هادی، به درازا کشیدن مدت اجرا، محدود شدن مشارکت مردم به کمک مالی و ناهماهنگی بین افراد دست‌اندرکار طرح در هنگام اجرا اشاره کرد (شارع‌پور، ۱۳۷۲: ۵۵).

عظیمی و جمشیدیان (۱۳۸۴) در بررسی آثار کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی در غرب گیلان، نشان می‌دهند که اجرای طرح‌های هادی روستایی، سبب پیشرفت نسبی زندگی مردم و افزایش امیدواری آنها به سکونت در روستاهای برخوردار از این طرح شده است و در حالی که اجرای طرح هادی روستایی از نظر خدمات‌رسانی به‌طور نسبی موفق بوده‌اند، به دلیل رعایت مسائل زیست‌محیطی و مشارکت مردمی، به‌ویژه در فرایند تهیه‌ی طرح، چندان موفق عمل نکرده‌اند. ترکاشوند و همکاران (۱۳۸۷) در ارزیابی آثار اجرای طرح‌های هادی بر محیط زیست روستاهای ایران، بر اساس مطالعه‌ی ۱۵ روستای نمونه در سطح کشور معتقدند که در فرایند اجرای طرح‌های هادی، مواردی مانند نبود یا نقص مطالعات محیطی به‌هنگام تهیه‌ی طرح‌ها و همچنین پیش‌بینی نکردن آثار اجرای پروژه‌های ده‌گانه بر محیط طبیعی و محیط زیست روستاها، به‌هنگام تهیه‌ی و سپس اجرای طرح‌ها مشاهده می‌شود. موسوی قهدریجانی (۱۳۸۳) در مطالعه‌ی ارزیابی آثار طرح‌های هادی روستایی در استان اصفهان نتیجه می‌گیرد که ضعف مشارکت روستاییان، نقش ضعیف بهسازی در عرصه‌ی امکانات و عدم موفقیت در کنترل مهاجرت از نقایص عمده‌ی طرح‌های هادی در مرحله‌ی اجرا به‌شمار می‌رود. تقی‌لو و همکاران (۱۳۸۸) در ارزیابی طرح‌های هادی در ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی از دیدگاه روستاییان در شهرستان کمیجان، بر اساس نتایج به‌دست آمده از پژوهش معتقدند که میانگین عملکرد طرح هادی در ابعاد مختلف ۲/۶۸ است که کمتر از حد مورد انتظار (۳) است و نشانگر عملکرد ضعیف طرح‌های هادی روستایی است. ضمن اینکه آزمون t با میانه‌ی نظری ۳ نیز، پایین بودن عملکرد طرح‌های هادی را تأیید می‌کند؛ ولی با این وجود آزمون ناپارامتری کای اسکوئر، عملکرد بعد اجتماعی را بهتر از بعد اقتصادی نشان می‌دهد.

در بررسی دیگر دفتر تحقیقات و برنامه‌ریزی دفتر مرکزی بنیاد مسکن (۱۳۸۲)، ارزیابی طرح‌های هادی روستایی

که به‌طور عمده به ارزیابی گزارش‌های تهیه‌ی طرح‌های هادی روستایی پرداخته است، به این نتایج رسیده که نیاز به هماهنگی بیشتر طرح‌های هادی با طرح فرادست، استفاده از روش‌های علمی‌تر، لزوم تقویت ارتباط بین بخش‌های طرح با یکدیگر، رعایت مسائل زیست‌محیطی و توجه به میراث فرهنگی و بناهای با ارزش معماری در روستاها توسط طرح هادی تأکید می‌کند. درنهایت، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در ارزشیابی اجرای طرح‌های هادی روستایی (۱۳۸۸) در تعدادی از روستاهای نمونه در سطح کشور، به این نتیجه می‌رسد که تأثیرات کالبدی - فضایی اجرای طرح‌ها در نواحی روستایی، در سه بخش واحدهای همسایگی، معابر و بافت فیزیکی سکونتگاه‌های روستایی آثار خود را برجای گذاشته است و در این میان تعریض و بازگشایی معابر در سطح نواحی روستایی، سبب شده تا کمابیش از الگوی سیمای بومی در روستاها اثری باقی نماند، اما در سطح معابر آسفالت‌ریزی پوشش سطحی و کانال‌گذاری برای هدایت آب‌های سطحی، سبب شده تا مشکلات زیست‌محیطی به‌گونه‌ای کنترل شود.

در فرایند پژوهش، مشخص کردن مسأله‌ی پژوهش و طراحی فرضیه برای پاسخ‌گویی به آن امری ضروری است. بنابراین فرضیه عبارت است از، حدس و گمان اندیشمندان درباره‌ی ماهیت، چگونگی و روابط بین پدیده‌ها، اشیا و متغیرها که پژوهشگر را در تشخیص نزدیک‌ترین و محتمل‌ترین راه برای کشف مجهول کمک می‌کند (حافظ‌نیا، ۱۳۸۹: ۱۲۳). فرضیه‌ی زیر برای پاسخ‌گویی به سؤال پژوهش طراحی شده است: "به نظر می‌رسد اجرای طرح‌های هادی روستایی، زمینه‌ی پیدایش بافت فیزیکی نظام‌مندی برای سکونتگاه‌های روستایی فراهم کرده است."

برای تکمیل فرآیند اثبات فرضیه‌ی اصلی در این پژوهش از سه فرضیه‌ی فرعی استفاده شده است که عبارتند از:

۱. اجرای طرح‌های هادی در مناطق روستایی، زمینه‌ی ارتقای کیفیت ساخت‌وساز مسکن را فراهم کرده است.
۲. اجرای طرح‌های هادی، موجب ارتقای دسترسی روستاییان به خدمات عمومی و سهولت در رفت‌وآمد آنان در نواحی روستایی شده است.
۳. اجرای طرح‌های هادی روستایی در بُعد زیست‌محیطی (بهداشت محیط روستا) با موفقیت همراه بوده است.

محدوده‌ی مورد مطالعه

موقعیت جغرافیایی بیانگر بسیاری از ویژگی‌های روستا، از جمله حجم جمعیت، نوع فعالیت‌ها، امکان دسترسی به منابع و توان‌های بالقوه برای رشد و توسعه است. براین اساس، یک موقعیت دشتی در مقایسه با موقعیت کوهستانی از ابعاد مختلف، تفاوت‌های چشم‌گیری دارد (سعیدی، ۱۳۷۹: ۴۰). منطقه‌ی مورد مطالعه، یعنی شهرستان جهرم، در استان فارس با ۲۴۷ آبادی دارای سکنه، ۱۹۰۷۴ خانوار و ۸۱۸۸۶ نفر جمعیت قرار دارد. این شهرستان از سمت شمال به شهرستان‌های سروستان و شیراز، از سمت شرق به شهرستان‌های فسا و زرین‌دشت، از سمت جنوب به شهرستان لارستان و از سمت غرب به شهرستان‌های قیر و کارزین و فیروزآباد محدود می‌شود. مساحت آن ۵۲۲۹ کیلومتر مربع و برابر ۵/۴ درصد از کل وسعت استان فارس را دربرمی‌گیرد (استانداری فارس، ۱۳۸۹).

روش پژوهش

روش تحقیق در این مطالعه توصیفی - تحلیلی است، بخشی از داده‌های آن از مطالعات میدانی و با ابزار پرسشنامه و مصاحبه و بخشی دیگر از داده‌های مورد نیاز، مانند چارچوب نظری - مفهومی پژوهش، اسناد و مدارک و سرشماری‌ها از روش کتابخانه‌ای به دست آمده است.

جامعه‌ی آماری در این پژوهش شامل روستاهایی است که ۱۰ سال از تصویب و اجرای طرح‌های هادی در آنها سپری شده است، بنابراین تعداد ۱۲ روستا با جمعیت ۴۰۲۵ خانوار مورد مطالعه قرار می‌گیرد. برای برآورد حجم نمونه در سطح خانوارهای روستایی، از روش نمونه‌گیری کوکران با سطح اطمینان ۹۵٪ و احتمال خطای ۵/۵٪ به صورت نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شده است. بر این اساس برای ارزیابی اثرگذاری طرح‌ها بر بافت کالبدی و توسعه‌ی آن در روستاها، تعداد ۲۹۸ نفر (سرپرست خانوار) از روستاییان مورد پرسشگری قرار گرفته‌اند. پس از جمع‌آوری اطلاعات و پردازش آنها در محیط‌های نرم‌افزاری SPSS, ArcGIS و... نسبت به تحلیل داده‌ها در سطح منطقه‌ی مورد مطالعه اقدام شد.

معرفی شاخص‌ها و متغیرها

شناخت بهتر و دقیق‌تر از وضعیت مکان‌های جغرافیایی در زمینه‌های مختلف، در سطوح متفاوت، مستلزم دسترسی به اطلاعات کامل و پردازش شده از مکان‌های مورد نظر است. برای رسیدن به این مهم یک سری از شاخص‌ها استفاده می‌شود که این شاخص‌ها می‌توانند سطحی از رشد و توسعه‌ی مکان‌های جغرافیایی را بر اساس معیارهای انتخاب شده نشان دهند (کلانتری، ۱۳۸۲: ۱۱۲). در این پژوهش مهم‌ترین شاخص‌های ارزیابی آثار طرح‌های هادی بر توسعه‌ی کالبدی روستاها در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. متغیرها و شاخص‌های مؤثر بر توسعه‌ی کالبدی روستا با روش طرح هادی

مسکن	شبکه معابر	کاربری اراضی	بهداشت محیط
۱. الگوی ساخت‌وساز در نواحی روستایی	۱. سهولت رفت‌وآمد ۲. احداث معابر جدید	۱. ایجاد تناسب منطقی بین جمعیت و کاربری‌ها	۱. جمع‌آوری و هدایت آبهای سطحی از معابر روستا
۲. الگوی مسکن (تیپ مسکن)	۳. تجهیز و بهسازی معابر موجود	۲. جذب امکانات و خدمات رفاهی زیر بنایی.	۲. جمع‌آوری فاضلاب روستایی
۳. تراکم ساختمانی	۴. کیفیت پوشش معابر	۳. نحوه‌ی توزیع خدمات	۳. جمع‌آوری زباله‌ها
۴. بهسازی و مقاوم‌سازی مسکن	۵. تغییرات سلسله‌مراتب معابر	۴. شناسایی و نگهداری از بافت‌های با ارزش تاریخی و فرهنگی	۴. تعیین حدود کلی مکان دفع بهداشتی زباله
۵. تراکم خانوار در واحد مسکونی	۶. نحوه‌ی دسترسی به معابر	۵. انتخاب مناسب سمت توسعه‌ی روستا	۵. مکان‌یابی و توسعه‌ی محدوده گورستان
۶. رعایت ضوابط فنی طرح در ساخت‌وساز	۷. رعایت ضوابط فنی طرح در مورد معابر (تعریض مناسب، شیب مناسب و رعایت حریم راه‌های روستایی..)	۶. مکان‌یابی مناسب خدمات	۶. ایجاد و گسترش فضای سبز در محیط روستا
۷. زمینه‌سازی برای صدور سند مالکیت	۸. زیباسازی معابر	۷. کیفیت دسترسی به خدمات	

شایان ذکر است که در فرایند مطالعه، نقش متغیرهای مداخله‌کننده یا مزاحم، مانند اثرگذاری مشاوران، کارشناسان بنیاد، شوراها و دهیاران روستاها در انتخاب کاربری‌ها و خدمات، سمت توسعه و غیره مساوی با صفر در نظر گرفته شده است.

تحولات جمعیتی در سطح روستاهای منطقه

انتخاب محلّ هر یک از سکونتگاه‌های روستایی، افزون‌بر عوامل طبیعی، بر پایه‌ی عوامل و انگیزه‌های متنوعی همچون، سازگاری و انطباق مطلوب با محیط‌های طبیعی و امکان‌پذیر ساختن شیوه‌ی خاصّ اقتصادی از راه بهره‌برداری از این‌گونه محیط‌ها، برخورداری از امکانات ارتباطی، انگیزه‌های سیاسی و نظامی و انگیزه‌های فرهنگی و مذهبی انجام می‌گیرد (استعلاجی، ۱۳۸۴: ۱۲۱). میزان و حجم جمعیت در یک سکونتگاه انسانی از عوامل مؤثر در پایداری روستاها به‌شمار می‌رود؛ زیرا در صورت وجود حجم جمعیت قابل توجه در یک روستا، امکان پیدایش فعالیت‌های اقتصادی متنوع، جذب امکانات خدماتی و رفاهی و... فراهم می‌شود.

با توجه به اهداف طرح هادی، این اقدام اجرایی در محیط‌های روستایی باید به توسعه‌ی روستایی منجر شود و بنابراین یکی از اساسی‌ترین نتایج آن، تثبیت جمعیت در نواحی روستایی باشد. این امر بدان معناست که جمعیت ساکن روستا به آن سطح از رفاه اجتماعی دست یابد که بر اساس آن، ماندن در روستا را نسبت به خروج از آن و سکونت در شهر ترجیح دهد. در مطالعه‌ی تحولات جمعیتی به‌دلیل یکسان بودن پایه‌های آماری، از داده‌های مرکز آمار ایران در سه دوره سرشماری ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ استفاده شده و بر مبنای آن، وضعیت تحولات جمعیتی در طول ۲۰ سال اخیر در دو بازه‌ی زمانی پیش و پس از اجرای طرح‌های هادی، در روستاهای مطالعاتی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که جمعیت روستاهای نمونه طی دوره‌ی زمانی ۸۵-۱۳۷۵ تحولات یکسانی نداشته‌اند و با توجه به اینکه سال اجرای طرح هادی برای روستاهای مورد مطالعه بعد از سال ۱۳۷۵ است، نرخ رشد جمعیت در اکثر روستاها در طول دهه‌ی یاد شده، منفی و تنها روستای طاحونه دارای نرخ رشد قابل قبولی است. در طول دوره‌ی مورد مطالعه در کنار اجرای طرح‌های هادی، عوامل گوناگونی همچون تغییرات محیطی (خشکسالی)، نوسان‌های اقتصادی و غیره، در مهاجرفرستی و مهاجرپذیری روستاهای مورد مطالعه نقش داشته‌اند. بنابراین اجرای طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه، تأثیر زیادی در تثبیت جمعیت آنان نداشته است. از سوی دیگر بررسی داده‌های جمعیتی در مورد بُعد خانوار در سطح روستاهای نمونه، حاکی از کاهش بُعد خانوار است.

جدول ۲. تحولات جمعیتی روستاهای نمونه در سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵

روستا	سال اجرای طرح هادی	جمعیت ۱۳۸۵	نرخ رشد دهه‌ی ۶۵-۷۵	نرخ رشد دهه‌ی ۸۵-۷۵
کناردان	۱۳۷۶	۷۹۳	۰/۰۵	-۰/۷
صغاده	۱۳۸۰	۸۱۶	۱/۲	۰/۵
تادوان	۱۳۷۹	۱۰۰۷	۰/۶۷	-۲/۳
کرفت	۱۳۸۰	۱۲۸۵	۲/۰۶	-۰/۰۹
علی‌آباد	۱۳۷۸	۱۸۸۷	۳/۵	۰/۱
برایجان	۱۳۷۷	۱۷۰۸	۰/۰۴	-۱/۶
طاحونه	۱۳۸۱	۴۸۶	-۱/۰۲	۱/۱
گل برنجی	۱۳۷۹	۱۴۲۱	۲/۳	-۰/۲
پهجان	۱۳۷۵	۱۶۴۱	۲/۰۳	-۰/۷
چرمشت بالا	۱۳۸۱	۶۳۴	۱/۴۷	-۰/۳
موسویه	۱۳۷۷	۲۲۶۱	۰/۸	۰/۱
علویه	۱۳۷۶	۲۲۳۸	۱/۹	-۰/۰۷

منبع: مرکز آمار ایران، ۸۵-۱۳۶۵

بحث و یافته‌ها

طرح هادی و مسکن روستایی

راهبرد حفظ و نگهداری بهره‌برداران کوچک که امروزه در توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی نقش بازی می‌کنند، راهبرد بهبود مسکن است (Isabel, 2009: 806). با توجه به اینکه ارتقای کیفیت ابنیه، بخشی از شرح خدمات طرح‌های هادی را تشکیل می‌دهد، بنابراین بهبود وضعیت مسکن یکی از اهداف مهم این طرح‌ها است، به همین سبب برای ارزیابی عملکرد طرح‌های هادی در متغیر مسکن، از شاخص‌های مقاوم‌سازی مسکن، تغییر الگوی ساخت‌وساز، رعایت مقررات در ساخت‌وساز، افزایش تراکم ساختمانی، ایجاد زمینه برای صدور سند مالکیت، میزان تغییر در تپ مسکن و افزایش تراکم خانوار استفاده شده است.

در بین شاخص‌های هفت‌گانه‌ی مسکن، میانگین شاخص مقاوم‌سازی مسکن برابر با ۲/۷۱ است که علت آن اعطای وام از سوی دولت و نظارت بر استحکام بنای مسکن روستایی در هنگام ساخت‌وساز بوده است و پایین‌ترین میزان عملکرد مربوط به شاخص تراکم ساختمانی با میانگین (۱/۴۵) است. همچنین در بین شاخص‌هایی که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته‌اند، به جز شاخص تراکم ساختمانی (۰/۱۰۵)، تمامی شاخص‌ها از رابطه‌ی معناداری برخوردار هستند. همچنین بیشترین درصد همگنی پاسخ‌گویان مربوط به شاخص تراکم ساختمانی با ضریب پراکندگی (۰/۳۳) و کمترین میزان همگنی مربوط به شاخص تراکم خانوار با ضریب پراکندگی (۰/۶۰) است.

جدول ۳. میزان اثرگذاری طرح هادی روی شاخص‌های مسکن در روستاهای مورد مطالعه

ردیف	شاخص‌ها	میزان تأثیرگذاری					سطح معناداری	انحراف معیار	میانگین رتبه‌ای	ضریب پراکندگی
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم				
۱	افزایش تراکم ساختمانی	۰	۰	۰	۵۴/۷	۰/۱۰۵	۰/۴۹	۱/۴۵	۰/۳۳	
۲	مقاوم‌سازی مسکن روستایی	۱۱/۴	۱۸/۱	۲۴/۲	۲۳/۵	۰/۰۰۲	۱/۳۱	۲/۷۱	۰/۴۸	
۳	میزان تغییر در تیپ مسکن روستا	۳/۴	۱۳/۴	۲۸/۲	۲۹/۹	۰/۰۰۰	۱/۱۴	۲/۳۵	۰/۴۹	
۴	تغییر الگوی ساخت‌وساز روستایی	۴/۴	۱۴/۱	۲۹/۲	۱۹/۱	۰/۰۰۰	۱/۲۰	۲/۳۷	۰/۵۰	
۵	ایجاد زمینه برای صدور سند مالکیت	۱۸/۵	۱۵/۸	۱۶/۱	۳۹/۳	۰/۰۰۰	۱/۵۶	۲/۶۳	۰/۵۹	
۶	رعایت مقررات در ساخت‌وساز	۴/۴	۱۰/۱	۲۱/۱	۴۹/۳	۰/۰۰۰	۱/۲۲	۲/۰۵	۰/۵۹	
۷	افزایش تراکم خانوار	۳	۵/۴	۱۰/۷	۵۷/۷	۰/۰۰۰	۱/۰۴	۱/۷۲	۰/۶۰	

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۸۹

طرح هادی و شبکه‌ی معابر روستایی

یکی از پروژه‌های مهم در اجرای طرح‌های هادی، تعریض یا احداث معابر در روستاهاست. اصلاح شبکه‌ی معابر و مسیر پیاده‌روها در واحد همسایگی بر زندگی ساکنان تأثیر بسیار دارد. افزون‌بر آن، سبب ایجاد فضای دوستانه شده و برنامه‌های بهداشتی را در زمینه‌ی جمع‌آوری زباله، دفع آبهای سطحی و پسماندهای منازل کارآمد می‌کند (Cherry, 281: 2006). با توجه به جدول شماره ۴، مهم‌ترین تأثیر طرح‌های هادی در روستاها، سهولت رفت‌وآمد روستاییان با میانگین ۳/۸ است که به دلیل افزایش ماشین‌آلات جدید و لزوم رفت‌وآمد آنها از اولویت‌های این طرح‌هاست. کمترین عملکرد در این بُعد مربوط به شاخص کیفیت پوشش معابر با میانگین ۱/۴۴ است که نشان دهنده‌ی اجرای ناکامل طرح‌های هادی در سکونتگاه‌های روستایی است و تنها به بازسازی معابر اصلی محدود می‌شود. همچنین در این پژوهش شاخص کیفیت پوشش شبکه‌ی معابر، برخلاف دیگر شاخص‌ها، از رابطه‌ی معناداری (۰/۰۶۴) برخوردار نیست. بنابراین کیفیت پوشش معابر در این بُعد، به‌عنوان یکی از مشکلات اصلی طرح‌های هادی شمرده می‌شود، بنابراین اقدامات لازم برای از بین بردن این مشکل ضروری است.

بر اساس یافته‌های پژوهش بیشترین درصد همگنی پاسخ‌گویان در این بُعد، مربوط به شاخص سهولت رفت‌وآمد با کمترین ضریب پراکندگی (۰/۲۶) و کمترین درصد همگنی مربوط به شاخص زیباسازی معابر دارای بیشترین ضریب پراکندگی (۰/۵۹) است.

جدول ۴. میزان اثرگذاری طرح هادی روی شاخص‌های شبکه‌ی معابر در روستاهای مورد مطالعه

ضریب پراکندگی	میانگین رتبه‌ای	انحراف معیار	سطح معناداری	میزان تأثیرگذاری					شاخص‌ها	ردیف
				خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد		
۰/۲۶	۳/۸۹	۱/۰۱	۰/۰۰۰	۲	۷/۷	۲۱/۱	۳۶/۶	۳۲/۶	سهولت رفت‌وآمد روستاییان	۱
۰/۳۴	۳/۴۱	۱/۱۹	۰/۰۰۰	۴.۸	۱۱/۷	۳۱/۹	۲۵/۵	۲۲/۵	کیفیت معابر نوساخت	۲
۰/۳۴	۱/۴۴	۰/۴۹	۰/۰۶۴	۵۵/۴	۴۴/۶	۰	۰	۰	کیفیت پوشش معابر	۳
۰/۴۱	۲/۷۳	۱/۱۱	۰/۰۰۰	۱۴/۱	۲۸/۹	۳۴/۶	۱۴/۸	۷/۷	نحوه‌ی دسترسی به معابر	۴
۰/۴۲	۲/۵۷	۱/۰۸	۰/۰۰۰	۱۹/۸	۲۴/۵	۳۸/۹	۱۲/۱	۴/۷	رعایت ضوابط فنی	۵
۰/۴۳	۲/۹۰	۱/۲۷	۰/۰۰۴	۱۶/۸	۲۳/۸	۲۴/۵	۲۲/۱	۱۲/۸	تغییرات سلسله‌مراتب معابر	۶
۰/۴۶	۲/۹۳	۱/۳۵	۰/۰۰۰	۲۱/۸	۱۳/۴	۳۰/۲	۱۸/۵	۱۶/۱	بهبود و بهسازی معابر موجود	۷
۰/۵۹	۱/۷۷	۱/۰۵	۰/۰۰۰	۵۴/۴	۲۶/۵	۷/۴	۱۰/۴	۱/۳	زیبا سازی معابر	۸

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۸۹

طرح هادی و کاربری اراضی در روستاها

اهمیت زمین در روستا بیشتر است، برخلاف شهر که قابلیت تولیدی آن مورد نظر نیست و تنها به‌عنوان فرصتی برای استقرار کاربری‌ها به آن نگاه می‌شود. زمین در نواحی روستایی، در حقیقت پشتیبان اصلی حیات و رونق فعالیت اقتصادی به‌شمار می‌رود. بنابراین هرگونه بی‌توجهی به این مهم، توانمندی اجرایی طرح هادی را در روستا با مشکل جدی (عدم پیروی مردم از طرح و حرکت خلاف جهت تعیین شده در طرح) روبه‌رو خواهد کرد. مهم‌ترین معیارهایی که در استقرار کاربری‌ها باید در نظر گرفته شود، عبارتند از: سازگاری با کاربری‌های مجاور، دسترسی آسان به آن از سوی همگان، رعایت عدالت در توزیع کاربری‌ها و توجه به شرایط مکانی مورد نیاز هر کاربری است (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶: ۱۸). در این پژوهش برای ارزیابی اثرگذاری طرح‌های هادی بر کاربری اراضی، از شاخص‌های تناسب منطقی بین جمعیت و خدمات، توجه به بافت‌های با ارزش تاریخی - فرهنگی، پیش‌بینی مناسب به‌سوی توسعه‌ی روستا، جذب امکانات و خدمات رفاهی و زیربنایی، کیفیت دسترسی افراد روستا به خدمات، میزان رعایت ضوابط و مقررات پیشنهادی و توزیع خدمات رفاهی و زیربنایی استفاده شده است.

یافته‌های جدول شماره‌ی ۵ نشان می‌دهد که بالاترین میانگین (۲/۶۴) مربوط به شاخص دسترسی افراد به خدمات است که نشان‌دهنده‌ی مکان‌یابی مناسب خدمات در طرح‌های هادی است. شاخص توجه به بافت‌های با ارزش تاریخی و فرهنگی با میانگین ۰/۴۴ کمترین میزان عملکرد را در بین شاخص‌ها دارد که نشان‌دهنده‌ی توجه پایین مسئولان اجرایی به بافت‌های با ارزش تاریخی و فرهنگی در روستاها است که در این میان کارهای لازم برای احیای بافت‌های با ارزش در روستا لازم و ضروری است. با توجه به اینکه در اکثر کشورها با احیا، نگهداری و سرمایه‌گذاری در حفظ آنها، منبع مهمی را برای جذب گردشگر و بالا بردن درآمد ساکنان روستاها فراهم می‌آورند.

جدول ۵. میزان اثرگذاری طرح هادی بر شاخص‌های کاربری اراضی در روستاهای مورد مطالعه

ضریب پراکندگی	میانگین رتبه‌ای	انحراف معیار	سطح معناداری	میزان تأثیرگذاری					شاخص‌ها	ردیف
				خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد		
۰/۳۱	۲/۰۶	۰/۸۲	۰/۲۹۵	۳۰/۹	۳۱/۵	۳۷/۶	۰	۰	تناسب منطقی بین جمعیت و خدمات	۱
۰/۳۴	۱/۴۴	۰/۴۹	۰/۰۰۰	۵۵	۴۵	۰	۰	۰	توجه به بافت‌های با ارزش تاریخی، فرهنگی	۲
۰/۳۹	۲/۰۳	۰/۸۰	۰/۰۶۶	۳۰/۹	۳۴/۹	۳۴/۲	۵	۰	پیش‌بینی مناسب سمت توسعه‌ی روستا	۳
۰/۴۰	۲/۰۳	۰/۸۱	۰/۰۰۰	۳۰/۹	۳۴/۹	۳۳/۹	۰/۳	۰	جذب امکانات و خدمات رفاهی و زیربنایی	۴
۰/۴۲	۲/۶۴	۱/۱۱	۰/۰۰۰	۱۹/۵	۲۲/۸	۳۷/۲	۱۵/۱	۵/۴	کیفیت دسترسی افراد روستا به خدمات	۵
۰/۴۷	۲/۲۶	۱/۰۷	۰/۰۰۰	۲۹/۵	۳۰/۵	۲۴/۸	۱۳/۸	۱/۳	میزان رعایت ضوابط و مقررات پیشنهادی	۶
۰/۴۸	۲/۴۲	۱/۱۵	۰/۰۰۰	۳۰/۵	۱۷/۸	۳۲/۶	۱۶/۸	۲/۳	توزیع خدمات رفاهی و زیربنایی	۷

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۸۹

در بین شاخص‌های مذکور، شاخص‌های تناسب منطقی بین جمعیت و خدمات (۰/۲۹۵) و پیش‌بینی مناسب به‌سوی توسعه‌ی روستا (۰/۰۶۶) رابطه‌ی معناداری وجود ندارد. همچنین بیشترین درصد همگنی پاسخ‌گویان در این بُعد، مربوط به تناسب منطقی بین جمعیت و خدمات با کمترین ضریب پراکندگی (۰/۳۱) و کمترین درصد همگنی پاسخ‌گویان مربوط به شاخص توزیع خدمات رفاهی و زیربنایی است که از بیشترین ضریب پراکندگی (۰/۴۸) برخوردار است.

طرح هادی و بهداشت محیط در روستا

یکی دیگر از متغیرهای ارزیابی طرح‌های هادی، بهداشت محیط روستاهاست. آب‌گرفتگی و گل‌آلود شدن معابر در زمان بارندگی، عمده‌ترین مشکل معابر روستاهاست. بنابراین ایجاد آبرو (کانیو) و جدول‌گذاری معابر برای هدایت آب‌های سطحی به بیرون از بافت فیزیکی، هدایت و همچنین ساماندهی دفع زباله و دفع پساب‌های خانگی، ایجاد و گسترش فضای سبز و جابه‌جایی محدوده‌ی گورستان، از جمله آثار بهداشت محیط روستاست که پس از اجرای طرح هادی قابل توجه است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، شاخص دفع آب‌های سطحی با میانگین ۳/۵۵، بالاترین میزان عملکرد و شاخص ایجاد فضای سبز با میانگین ۱/۴، پایین‌ترین میزان عملکرد را در بین شاخص‌های بهداشت محیط را به‌خود اختصاص داده است. بی‌توجهی به ایجاد چشم‌انداز زیبا و اوقات فراغت در روستا، سبب شده شاخص فضای سبز کمترین میزان عملکرد را در بین شاخص‌ها داشته باشد. به‌دلیل اینکه بیشتر اهداف طرح‌های هادی به توسعه‌ی فیزیکی و کالبدی در روستاها، به‌ویژه معابر اصلی محدود می‌شود، بنابراین در تمامی طرح‌ها، دفع فاضلاب و جمع‌آوری آب‌های سطحی از عملکرد مطلوبی برخوردار است، در صورتی که به سایر ابعاد توجه اندکی شده و بسیاری از شاخص‌های مورد نظر نادیده گرفته می‌شود.

جدول ۶. میزان اثرگذاری طرح هادی بر شاخص‌های بهداشت در روستاهای مورد مطالعه

ضریب پراکندگی	میانگین رتبه‌ای	انحراف معیار	سطح معناداری	میزان تأثیرگذاری					شاخص‌ها	ردیف
				خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد		
۰/۳۳	۱/۴۵	۰/۴۹	۰/۱۶۴	۵۴	۴۶	۰	۰	۰	ایجاد فضای سبز در روستا	۱
۰/۳۷	۳/۵۵	۰/۹۵	۰/۰۰۰	۰/۳	۱۵/۴	۲۹/۲	۳۸/۳	۱۶/۸	دفع و هدایت آبهای سطحی	۲
۰/۴۱	۱/۹۰	۰/۷۹	۰/۰۷۹	۳۶/۶	۳۶/۲	۲۷/۲	۰	۰	مکان‌یابی یا توسعه‌ی محدوده‌ی گورستان	۳
۰/۳۷	۳/۰۴	۱/۱۴	۰/۰۰۰	۸/۷	۲۴/۲	۳۴/۲	۱۹/۸	۱۳/۱	دفع فاضلاب روستایی	۴
۰/۵۲	۲/۶۶	۱/۳۸	۰/۰۰۰	۲۸/۲	۱۹/۱	۲۳/۸	۱۵/۴	۱۳/۴	کیفیت جمع‌آوری زباله‌ها	۵
۰/۵۴	۲/۴۱	۱/۳۰	۰/۰۰۰	۳۲/۹	۲۳/۸	۲۰/۱	۱۵/۱	۸/۱	مکان دفع بهداشتی زباله	۶

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۸۹

با توجه به جدول شماره‌ی ۶ در بین شاخص‌های بهداشت محیط، ایجاد فضای سبز در روستا (۰/۱۶۴) و مکان‌یابی یا توسعه‌ی محدوده‌ی گورستان (۰/۰۷۹) از رابطه‌ی معناداری برخوردار نیست. همچنین بیشترین درصد همگنی پاسخ‌گویان در این بُعد، مربوط به ایجاد فضای سبز در روستا با کمترین ضریب پراکندگی (۰/۳۳) و کمترین درصد همگنی پاسخ‌گویان، مربوط به شاخص مکان دفع بهداشتی زباله است که دارای بیشترین ضریب پراکندگی (۰/۵۴) است.

میزان اثرگذاری طرح‌های هادی بر توسعه‌ی کالبدی و موقعیت طبیعی روستاها

برای مقایسه‌ی روستاها با توجه به وضعیت طبیعی بر اساس شاخص‌های توسعه‌ی کالبدی طرح‌های هادی از روش تی - استودنت استفاده شده است. در جدول شماره‌ی ۷ میانگین آثار طرح در روستاهای دشتی و کوهستانی مقایسه شده است.

جدول ۷. میانگین آثار طرح‌های هادی در روستاهای مورد مطالعه با توجه به وضعیت طبیعی

وضعیت طبیعی	تعداد روستا	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد
دشتی	۷	۲/۳۱	۰/۱۷۰	۰/۰۶۴
کوهستانی	۵	۲/۵۱	۰/۲۴۲	۰/۱۰۸

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۸۹

آزمون نشان می‌دهد، بین روستاهای دشتی و کوهستانی از دیدگاه میزان آثار طرح، تفاوت معناداری وجود ندارد. پس می‌توان نتیجه گرفت که آثار طرح‌های هادی در روستاهای دشتی تا حدی کمتر از روستاهای کوهستانی است. همچنین آزمون لیون نیز نشان می‌دهد که با فرض برابری واریانس‌ها بین روستاهای دشتی و کوهستانی تفاوت معناداری وجود ندارد.

جدول ۸. آزمون معناداری میزان آثار طرح‌های هادی در روستاها با توجه به وضعیت طبیعی

آزمون تی			آزمون لیون				میزان آثار	
فاصله اطمینان تفاوت ۹۵٪		تفاوت میانگین	معناداری (۲۰ دامنه)	df	t	Sig.		F
بالا	پایین							
-۰/۰۶۸	-۰/۴۵	-۰/۱۹۵	۰/۱۳۰	۱۰	۱/۶۴	۰/۵۶۵	۰/۳۵۵	با فرض برابری واریانس‌ها
-۰/۱۰۵	-۰/۴۹	-۰/۱۹۵	۰/۱۶۷	۶/۷۴	۱/۵۴	-	-	با عدم فرض برابری واریانس‌ها

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۸۹

ارزیابی آثار طرح‌های هادی بر توسعه‌ی کالبدی روستاها

برای به‌دست آوردن میزان آثار طرح‌های هادی در هر یک از ابعاد مورد نظر، از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده شد. عدد ۲/۵، به‌عنوان میانه‌ی نظری ارزیابی آثار طرح هادی روی ابعاد انتخاب شد. نتایج آزمون حاکی از آن است که در دو متغیر شبکه‌ی معابر (۲/۸۸) و بهداشت محیط (۲/۵۱)، میزان آثار طرح هادی بر توسعه‌ی کالبدی روستاها بالاتر از میانه‌ی نظری است.

جدول ۹. میزان اثرگذاری طرح‌های هادی بر توسعه‌ی کالبدی در روستاهای مورد مطالعه

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد
مسکن	۱۲	۲/۱۹	۰/۶۶۴	۰/۳۸
معابر	۱۲	۲/۸۸	۰/۵۴۷	۰/۳۲
کاربری	۱۲	۲/۱۳	۰/۴۸۶	۰/۲۸
بهداشت	۱۲	۲/۵۱	۰/۴۹۹	۰/۲۹

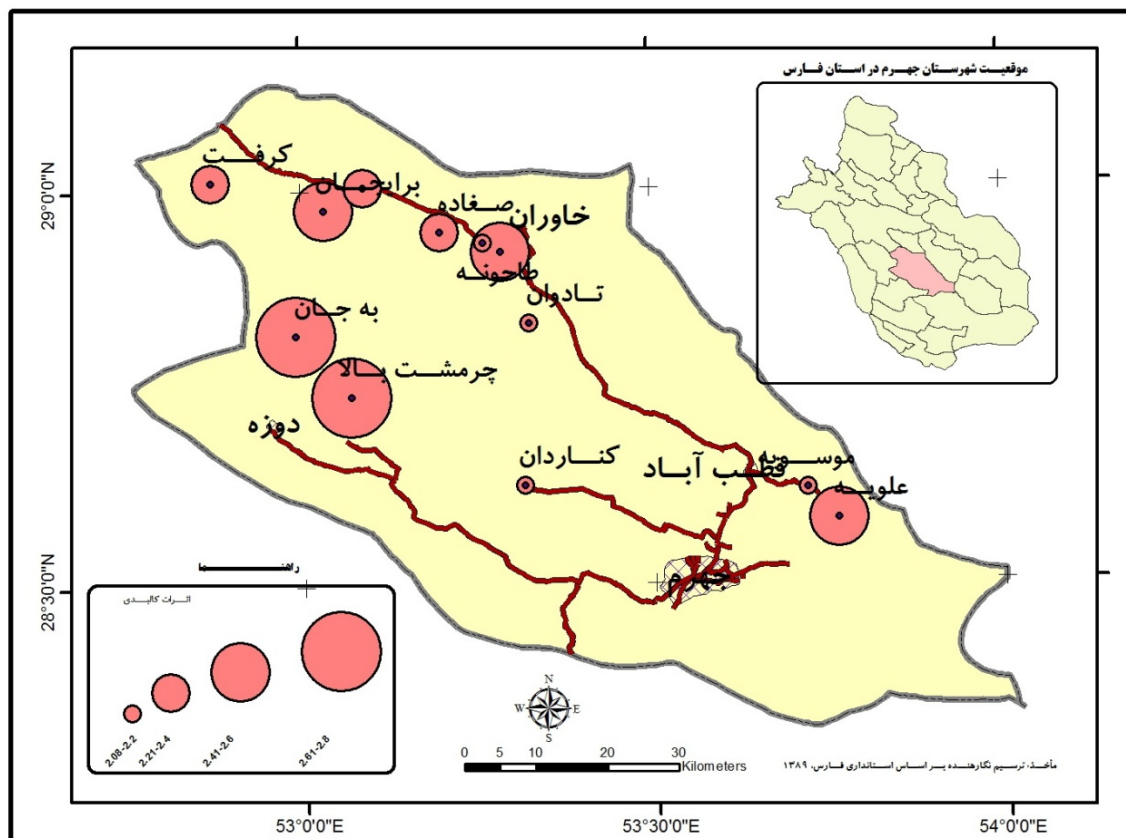
منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۸۹

مطالعه‌ی تأثیرپذیری توسعه‌ی کالبدی روستاهای مورد مطالعه از طرح‌های هادی روستایی، گویای این واقعیت است که روستاهای به‌جان و جرمشت با میانگین ۲/۸۰ و ۲/۶۷ نسبت به روستاهای دیگر، بالاترین رتبه و روستاهای کناردان، طاحونه و تادوان، سه رتبه‌ی آخر را به‌دست آورده‌اند. جدول شماره‌ی ۱۰ و شکل شماره‌ی ۱، شیوه‌ی پراکنندگی اثرگذاری طرح هادی را بر توسعه‌ی کالبدی روستاهای مورد مطالعه در سطح شهرستان جهرم، نشان می‌دهد. توزیع فضایی آثار کالبدی طرح‌های هادی از الگوی خاصی تبعیت نکرده و تنها دو روستای جرمشت و به‌جان نسبت به روستاهای از وضعیت بهتری برخوردارند.

جدول ۱۰. رتبه‌بندی روستاهای شهرستان چهارم از نظر ابعاد توسعه‌ی کالبدی

اولویت	ضریب پراکندگی	میانگین اثرات	انحراف معیار	بُعد بهداشت محیط	بُعد کاربری اراضی	بُعد شبکه‌ی معابر	بُعد مسکن	وضعیت طبیعی	روستا
۱	۰/۳۸	۲/۸۰	۱/۰۸	۳/۱۹	۲/۴۴	۳/۶۲	۱/۸۸	کوهستانی	بهجان
۲	۰/۴۱	۲/۶۷	۱/۱۲	۲/۳۹	۲/۲۹	۳/۷۵	۲/۰۵	دشتی-کوهستانی	جروشت
۳	۰/۳۱	۲/۵۵	۰/۸۰	۲/۵۶	۲/۴۰	۲/۶۴	۲/۶۲	دشتی	علویه
۴	۰/۲۸	۲/۴۹	۰/۷۱	۲/۳۴	۲/۲۴	۳/۰۲	۲/۲۷	دشتی-کوهستانی	گلبرنجی
۵	۰/۳۵	۲/۴۵	۰/۸۶	۲/۵۴	۲/۰۹	۲/۸۷	۲/۶۲	کوهستانی	برایجان
۶	۰/۳۱	۲/۴۱	۰/۷۵	۲/۷۴	۲/۱۰	۲/۶۷	۲/۱۲	دشتی	موسویه
۷	۰/۳۵	۲/۴۰	۰/۸۶	۲/۳۵	۱/۹۸	۳/۰۴	۲/۱۶	دشتی	علی آباد
۸	۰/۳۵	۲/۴۰	۰/۸۴	۲/۶۷	۲/۱۰	۲/۶۹	۲/۱۴	دشتی	کرفت
۹	۰/۲۹	۲/۳۷	۰/۶۷	۲/۰۹	۲/۰۵	۲/۴۶	۲/۴۴	دشتی	صغاده
۱۰	۰/۳۷	۲/۱۸	۰/۸۰	۱/۹۵	۱/۷۸	۲/۷۶	۲/۰۷	کوهستانی	کناردان
۱۱	۰/۳۷	۲/۱۵	۰/۸۰	۱/۹۶	۲/۰۵	۲/۵۸	۱/۷۸	دشتی	طاحونه
۱۲	۰/۳۴	۲/۰۸	۰/۷۱	۲/۲۶	۱/۶۵	۲/۵۱	۱/۹۲	دشتی	تادوان
-	۰/۲۵	۲/۴۳	۰/۷۶	۲/۵۱	۲/۱۳	۲/۸۸	۲/۱۹	-	کل

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۸۹

شکل ۱. ارزیابی آثار طرح‌های هادی بر توسعه‌ی کالبدی روستاهای مورد مطالعه

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۸۹

برای مقایسه‌ی میزان اهمیت هر یک از روستاها از نظر آثار این طرح بر توسعه‌ی کالبدی آنها، از آزمون فریدمن استفاده شده است. این آزمون بیان می‌کند که در تمام روستاها، آثار طرح‌های هادی بر توسعه‌ی کالبدی، درجه‌ی یکسانی دارند یا اینکه ناهمگون هستند. در این پژوهش مقدار آماری آزمون فریدمن (۰/۸۳۳) با سطح معناداری، بزرگتر از حد لازم (۰/۰۵) است. بنابراین نتیجه گرفته می‌شود که میزان آثار طرح‌های هادی بر توسعه‌ی کالبدی روستاهای مورد آزمون، تفاوت معناداری نداشته و کمابیش همگون هستند. در واقع، تفاوت مشاهده شده در عملکرد طرح‌های هادی در توسعه‌ی کالبدی روستاهای نمونه، آنقدر زیاد نیست که بتوان در نهایت آنها را متفاوت فرض کرد. بر اساس ضریب پراکندگی، می‌توان این نتیجه را گرفت که روستاهای گلبرنجی، صغاده، موسویه و علویه در بین روستاهای نمونه، از نظر توزیع آثار طرح از همگونی بیشتری در متغیرهای چهارگانه برخوردار هستند. به‌طور کلی با بررسی ابعاد مختلف، ملاحظه می‌شود متغیر شبکه‌ی معابر با میانگین ۲/۸۸ نسبت به سایر ابعاد از وضعیت بهتری برخوردار است.

جدول ۱۱. سهم هر یک از متغیرها در مدل رگرسیون گام‌به‌گام

مراحل	ابعاد واردشده به مدل در هر مرحله	ضرایب تعیین (R^2)	سهم هر بعد در تبیین بعد وابسته (درصد)
گام اول	شبکه معابر	۰/۷۷۶	۷۷/۶
گام دوم	بهداشت	۰/۹۰۹	۱۳/۳
گام سوم	مسکن	۰/۹۵۱	۴/۲
گام چهارم	کاربری اراضی	۰/۹۸۸	۳/۷

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۸۹

برای سنجش میزان تأثیر ابعاد مختلف بر توسعه‌ی کالبدی روستاها، از رگرسیون گام‌به‌گام استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد، بعد شبکه‌ی معابر با ضریب تعیین ($R^2 = 0/776$)، بیشترین تأثیر را بر توسعه‌ی کالبدی داشته است، به‌گونه‌ای که ۷۷/۶ درصد از آثار طرح‌های هادی را بیان می‌کند. ابعاد بهداشت، مسکن و کاربری اراضی، به ترتیب ۱۳/۳، ۴/۲ و ۳/۷ درصد واریانس آثار طرح را بر توسعه‌ی کالبدی تبیین می‌کند.

نتیجه‌گیری

با تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی در فاصله‌ی بیش از دو دهه‌ی گذشته، قدم اساسی در ساماندهی فضای به فعالیت‌های روستاییان در محیط‌های روستایی کشور برداشته شده است و با وجود کاستی‌های موجود، این طرح‌ها اقدام به‌نسبت مؤثری در هدایت توسعه‌ی فیزیکی روستاها به‌شمار می‌آید. طرح هادی روستایی، در واقع با ایجاد بستر لازم برای توسعه، رشد و بالندگی روستا، طی افق برنامه‌ریزی ده‌ساله، به‌عنوان ابزار ساماندهی در بافت کالبدی روستاها مورد توجه قرار گرفته است. با توجه به اینکه در طرح‌های هادی، بهبود وضعیت فیزیکی روستاها در اولویت است، اما در روستاهای مورد مطالعه، عملکرد و تحقق آن اهداف در سطح پایینی قرار گرفته است. ارزیابی آثار طرح‌های هادی در سطح ۲۸ شاخص و ۱۲ روستای شهرستان چهارم نشان داد که میانگین آثار طرح ۲/۴۳ است و بر اساس آزمون تی تک نمونه‌ای، بین میانگین آثار طرح و عدد ۲/۵ اختلاف معناداری وجود دارد ($p < 0/05$). بنابراین آثار طرح‌های هادی در روستاهای شهرستان چهارم در حد پایینی ارزیابی شده است.

در پایان گفتمان به آزمون فرضیه‌های پژوهش می‌پردازیم و بر این اساس:

۱. در بین شاخص‌های هشت‌گانه‌ی مربوط به متغیر مسکن، تنها دو شاخص مقاوم‌سازی و ایجاد زمینه برای صدور سند مالکیت بالاتر از حد مورد انتظار و از رابطه‌ی معناداری برخوردار هستند. همچنین نتایج آزمون تی نشان داد که آثار طرح در زمینه‌ی ارتقای کیفیت ساخت‌وساز مسکن روستایی عملکرد پایینی (۲/۱۹) دارد، بنابراین این فرضیه اثبات نمی‌شود.
۲. در بین شاخص‌های هشت‌گانه‌ی متغیر شبکه‌ی معابر روستایی، به‌جز دو شاخص کیفیت پوشش و زیباسازی معابر، شاخص‌های دیگر مورد مطالعه، از رابطه‌ی معنادار برخوردار بوده و بالاتر از حد مورد انتظار هستند. همچنین نتایج رگرسیون گام‌به‌گام، بیانگر تأثیر بیشتر متغیر شبکه‌ی معابر (۷۷/۶ درصد) بر توسعه‌ی کالبدی روستاها است، بنابراین فرضیه‌ی دوم اثبات شد.

۳. در بین شاخص‌های مربوط به متغیر بهداشت محیط روستا، سه شاخص دفع و هدایت آب‌های سطحی، دفع فاضلاب روستایی و کیفیت جمع‌آوری زباله، از رابطه معنادار برخوردار بوده است و همچنین نتایج آزمون تی نشان داد، میزان آثار طرح روی متغیر زیست‌محیطی (بهداشت محیط) روستاها بالاتر از میانه‌ی نظری است، بنابراین فرضیه‌ی سوم اثبات شد.

۴. در نهایت برای اثبات یا رد فرضیه‌ی اصلی پژوهش، بر اساس آزمون تی، میزان آثار طرح بر توسعه‌ی کالبدی در روستاهای شهرستان جهرم، پایین‌تر از حد مورد انتظار (۲/۴۳) است و طرح هادی نتوانسته است زمینه‌ی پیدایش بافت فیزیکی منظمی را برای سکونتگاه‌های روستایی فراهم کند. بنابراین فرضیه‌ی اصلی اثبات نمی‌شود.

برخی از راهکارهای پیشنهادی برای اثرگذاری بیشتر طرح‌های هادی بر سیمای کالبدی روستا را می‌توان در موارد زیر کوتاه اشاره کرد:

- ظرفیت‌سازی نهادی و قانونی برای تسهیل و افزایش مشارکت مردمی در روند توسعه‌ی کالبدی نقاط روستایی که می‌تواند ظرفیت ماندگاری جمعیت روستایی را ارتقا دهد. متأسفانه در روند تهیه‌ی طرح‌های هادی در منطقه‌ی مطالعاتی مشارکت مردم از جایگاه قانونی برخوردار نیست، در این راستا وجود نهادی رسمی برای ایجاد ظرفیت، به‌کارگیری و ارتقای مشارکت مردمی الزامی است.
- تخصیص اعتبار کافی و برنامه‌ی مدون مالی برای اجرای کامل طرح‌ها. توجه به اجرای طرح‌های یاد شده در نواحی روستایی، سبب اشتغال‌زایی مقطعی و جذب سرمایه‌گذاری‌های لازم در نواحی روستایی خواهد شد. متأسفانه در روستاهای شهرستان جهرم، عدم تخصیص اعتبار لازم، موجب نیمه‌کاره ماندن برخی از پروژه‌ها، تخریب آنها و دوباره‌کاری می‌شود.
- جلوگیری از ورود عناصر و قوانین مکتوب شهری به حوزه‌ی روستایی و بازنگری آنها به‌گونه‌ای که فضای روستایی از فضای شهری متمایز و برپایه‌ی توان‌های نواحی روستایی باشد.
- تداوم فعالیت‌های به‌سازی، مقاوم‌سازی و بهبود مسکن روستایی، به‌گونه‌ای که می‌توان فضایی امن برای سکونت روستاییان فراهم آورد. با توجه به اینکه اغلب این روستاها بدون برنامه و در مواردی روی اراضی با شیب تند و ناپایدار گسترش یافته است، برای کاهش خسارات ناشی از بلایای طبیعی سکونتگاه‌ها، ضرورت مقاوم‌سازی بناها و مساکن روستاییان، از دسته مواردی است که باید مورد توجه مسئولان قرار گیرد.
- لزوم حفظ کاربری اراضی، به‌ویژه مزارع کشاورزی و باغ‌ها و نظارت بر رشد و گسترش مناسب و نظام‌مند بافت فیزیکی سکونتگاه‌ها روستایی با توجه به اینکه اکثر روستاهای شهرستان جهرم در محاصره‌ی زمین‌های کشاورزی قرار گرفته‌اند.
- تعدیل استانداردها و معیارهای اجرایی، برای اینکه آثار سوء اجرای طرح بر بافت و شبکه‌ی معابر روستا را کاهش داد.

- با توجه به اینکه در فرایند اجرای طرح هادی، اکثر روستاهای شهرستان جهرم، فضای سبز مورد بی‌توجهی قرار گرفته است، بنابراین با ایجاد و گسترش فضای سبز در معابر و میادین این روستاها، می‌توان چشم‌انداز زیبایی برای روستاها فراهم کرد تا اجرای طرح‌های توسعه‌ی کالبدی، محیط طبیعی روستا را از چهره‌ی واقعی خود دور نکند.

منابع

1. Albaladejo-Pina, I.P., Diaz-Delfa, M.T., 2009, **Tourist Preferences for Rural House Stays: Evidence from Discrete Modeling in Spain**, Tourism Management, Vol. 30, PP.805-811.
2. Aslani, R. 1999; **Evaluation of Rural Development Approach in the Last Fifty Years in Iran**, Proceedings of Conference on Fifty Years of Development Planning in Iran, Economics Research Center of Iran, PP. 223-230. (*in Persian*)
3. Azimi, N., Jamshidiyan, M., 2005, **Effects of Physical Conductors Rural Guide Plans – Case Study West Gilan**, Fine Arts Journal, No. 22, PP. 25-34. (*in Persian*)
4. Bahraini, H., 1991, **Concept of Physical Planning Specifications**, Proceedings of the First International Conference on Physical Planning (National and Regional), Tehran. (*in Persian*)
5. Deputy Rural Development, 2009, **Evaluation of Conductor Effects of Rural Guide Plans**, Housing Foundation of Islamic Revolution Publications, Tehran. (*in Persian*)
6. Deputy Rural Development, 2010; **Evaluation of Conductor Effects of Rural Guide Plans**, Housing Foundation of Islamic Revolution Publications, Tehran. (*in Persian*)
7. Este'laji, A.R. and Ghadiri Ma'sum, M., 2005, **The Surviving of Geographical Factors at System Establishment of Settlement with Emphasis on Quantitative Techniques (Case Study: Vilkaej Area of Namin County)**, Journal of Geographical Studies, Vol. 37, No. 53, PP.121-136. (*in Persian*)
8. Fars Governor, 2010, **Last Status Administrative Divisions of Jahrom County**.
9. Hafeznia, M.R., 2005, **An Introduction to the Research Method in Humanities**, SAMT Press, Tehran. (*in Persian*)
10. Hesamiyan, F., Etemad, G., & Haeri. M.R., 1984; **Urbanization in Iran**, Agah Publication, Tehran, (*in Persian*)
11. Housing Foundation of Islamic Revolution, 2007, **Guide Land Use Studies**, Sharif Publication, Tehran. (*in Persian*)
12. Kalantari, KH., Irvani, H., & Vafaenejad, Sh.M., 2003, **Assess the Level of Rural Development in the Torbat-e-Hydariyeh County, 1986-2000**, Geographical Research, Vol. 35, No. 45, PP. 41-54. (*in Persian*)
13. Kelly, C.M., Hoehner, C.M., Baker, E.A., Ramirez, L.K.B., Brownson, R.C., 2006; **Promoting Physical Activity in Communities: Approaches for Successful Evaluation of Programs and Policies**, Evaluation and Program Planning, Vol. 29, PP. 280-292.

14. Mousavi Ghadarijany, M., 1995, **Evaluation of Social Effects of Rural Rehabilitation Project of Isfahan**, Thesis End of the Master of Social Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran. (*in Persian*)
15. Rahnama, M.R., 1996, **Evaluation of Rural Improvement Projects in Khorasan**, Construction Jihad of Khorasan Province, Mashhad. (*in Persian*)
16. Research and Planning Office, 2003, **Assessment Conductor Rural Guide Plans**, Housing Foundation of Islamic Revolution. (*in Persian*)
17. Saeedi, A., 2000, **Fundamentals of Rural Geography**, Samt Press, Tehran. (*in Persian*)
18. Sharepur, M., 1993, **Reflects the Socio - economic Rehabilitation Projects in Villages of East Azarbayejan Province**, Monthly Jihad, Vol. 12 -13, No. 157, 164 & 165. (*in Persian*)
19. Statistical Center of Iran, 1986, 1996 and 2006, **Identify Villages of Jahrom County**.
20. Torkashvand, A., Mozaffar, F., Hosseini, S. B., Soleimani, M. & Sarmadi, A. A., 2008, **Impact Evaluation of Implementation of Rural Guide Plans on Environment of Rural Areas**, Journal of Environmental Science, Vol. 5, No. 3, PP. 11-32. (*in Persian*)
21. Tqhilu, A.A., Khosrovbeygi, R. & Khodaie, A., 2009, **Conductor Design of Impact Assessment in Physical, Social and Economic Dimensions, Case Study: Komyjan County**, the First National Conference on Housing and Physical Development of the Rural, Zahedan. (*in Persian*)
22. Vosoughi, M., 1988, **Reported Effects of Economic and Social Improvement Projects in Hamedan Province**, the Ministry of Construction Jihad, Tehran. (*in Persian*)
23. Yahyaei Ilehei, L., 1994, **Civil Physical Part of the Process Rural Development**, Housing and Revolution Magazine, No. 60, PP.54-66. (*in Persian*)